

Zoektocht naar Basters drijfslak *Heleobia stagnorum* (Gmelin, 1791) op Noord-Beveland: zonder resultaat

Harry Raad

In search of *Heleobia stagnorum* on Noord-Beveland: in vain

Summary. As the fifth part of the Dutch province of Zeeland Jaap Woets and the author screened Noord-Beveland for *Heleobia stagnorum*. The result was disappointing.

Inleiding

Basters drijfslak is sinds het uitkomen van de atlas van mariene mollusken (De Bruyne et al., 2013) in Nederland te beschouwen als een Zeeuwse soort. Recente waarnemingen – na 1985 – zijn alleen nog in deze provincie gedaan. ‘Basters equipe’ (Jaap Woets en de auteur) heeft aan die kennis behoorlijk bijgedragen, maar het werk is nog niet af. Nu is dus het voormalige eiland Noord-Beveland bekeken, een wit gebied voor deze soort. Ook op Noord-Beveland herkennen we het landschap dat zo eigen is aan Zeeland, duidend op bedijkt polderland. Basters drijfslak vonden we elders in de provincie in het brakke water van voormalige doorbraakkreken/kolken en binnengepolderde kreken, en in mindere mate in watergangen en sloten. Die landschapselementen zijn ook op Noord-Beveland bezocht. De methode van werken was: het doen van vangsten en tellingen in het veld, met de bedoeling het materiaal daarna meteen terug te brengen in het eigen water, of later in water van een andere monsterplek dat daarmee kwalitatief vergelijkbaar is. Voor meer detail over achtergronden en aanpak wordt verwezen naar Raad, 2012.

Met ons werk in de Slakkenwerkgroep KNNV afdeling Bevelanden – in de periode 2002-2010 – hebben we al enige ervaring met Noord-Beveland opgedaan. Voor zover relevant, zijn de toenmalige waarnemingen hier opgenomen.

In dit verslag wordt zoet en brak water onderscheiden op grond van het wel of niet voorkomen van bio-indicatoren voor dat milieu. ‘Echte’ zoetwatersoorten dringen ook wel in licht brak (tot brak) water door. De Ovale poelslak *Radix balthica* is zo’n soort; wij zagen hem echter nooit in combinatie met de echte brakwaterslakken. Bij deze soort trokken we de grens zoet/brak. Jenkins’ waterhoren *Potamopyrgus antipodarum* neemt een onduidelijke positie in door het voorkomen in beide watertypen. Wateren met enkel deze soort worden om praktische redenen als brak onderscheiden.

Op pad

De keuze voor de te bezoeken binnenwateren was deels spontaan, deels voorbereid. De eerder genoemde atlas van mariene

mollusken bood ons inzicht in het voorkomen van brak water door naar de verspreidingskaart van de Opgezwollen brakwaterhoren *Ecrobia ventrosa* te kijken, een soort waarmee Basters drijfslak vaak samen voorkomt. Voor die soort zijn 23 kilometerhokken aangegeven, dus ogenschijnlijk waren er evenveel kansrijke plekken voor het vinden van onze doelsoort.

De topografische kaart bekijkend hebben we toch heel wat kilometerhokken uit de atlas van mariene mollusken genegeerd, vooral omdat we niet konden inschatten waar het kansrijke brakke water lag. Voor 12 kilometerhokken bestond ook nog de mogelijkheid dat de waarneming van Opgezwollen brakwaterhoren buitendijks, in het brakke Veerse Meer was gedaan.

Uiteindelijk zijn maar vijf kilometerhokken uit de atlas van mariene mollusken bij deze inventarisatie meegenomen. Twee andere kilometerhokken werden eerder door de Slakkenwerkgroep op het voorkomen van brakwatersoorten onderzocht.

Opvallend is dat de noordelijke krans van inlagen helemaal niet in de atlas van mariene mollusken is opgenomen. Het eiland heeft juist daar de grotere oppervlakten open water en het leek ons zinvol daar toch ook een blik in te werpen.

Bij de kreken waren de Valkreek te Colijnsplaat en de Katse Kreek bij Kats ons reeds bekend. Met de Slakkenwerkgroep vonden we daar niet de doelsoort, maar we wilden bij de Valkreek nog eens een poging wagen op grotere afstand van het gemaal.

Met kennis van de verschillende mogelijkheden zijn we op 4 juli 2013 op pad gegaan; vier dagen later ben ik nog eens gaan kijken voor een enkele aanvulling. Er werden 14 locaties bezocht, waarbij er negen maal daadwerkelijk werd gevist.

De resultaten worden hierna per watertype behandeld, waarbij tevens naar het eerdere werk van de Slakkenwerkgroep verwezen wordt. Tabel 1 en de kaart (fig. 1) geven een samenvatting van de bij deze inventarisaties herkende brakke wateren op Noord-Beveland.

Kreekarmen

De armen van de Valkreek hebben we langs de Noordlangeweg bemonsterd en daarbij ook een watergang die op de kreek uitkomt.

Om met de laatste te beginnen, dit zuidelijke monsterpunt ligt in km-hok 49-399, nabij de Zwaluwenhof. De watergang takt circa drie km verderop aan op de grote, oostelijke kreekarm. Het water toonde een zoet karakter door het voorkomen van Ovale poelslak s.l. en viel daarmee als potentiële vindplaats voor Basters drijfslak af.

De zuidelijke punt van de grote kreekarm in km-hok 48-401 was het volgende monsterpunt. De kaart gaf het niet aan, maar hier bleek een watergang of grote sloot aan te sluiten, die bij de duiker onder de Noordlangeweg voor een stevige

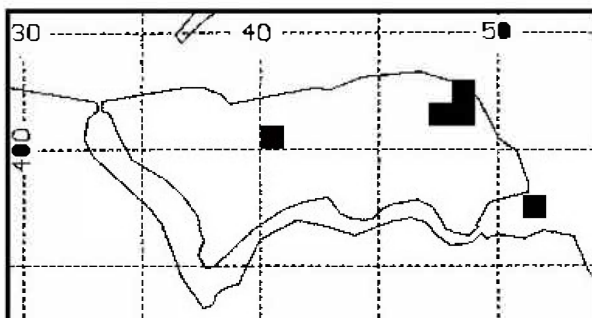

Fig. 1. De bezochte kilometerhokken met brak water.

waterstroom zorgde. Het vissen leverde hier slechts één levende slak op: Opgezwollen brakwaterhoren.

Tot slot werd nog een bezoek gebracht aan de westelijke kreekarm (km-hok 47-401), die ter hoogte van de weg eveneens op een watergang aansluit. Het monsterpunt bood een rijke vangst: liefst 70 Jenkins'waterhorens, overigens begeleid door slechts twee Opgezwollen brakwaterhorens.

De vangsten op de drie punten voldoen aan de verwachting: zwak brak polderwater stroomt naar de kreek, waar het water door kwel of lek bij de zeedijk meer zout bevat. Onze eerdere waarnemingen benedenstrooms wezen op hogere zoutgehalten. In die gradiënt heeft Basters drijfslak ogenschijnlijk geen geschikte plek weten te bezetten.

De Katse Kreek (km-hok 51-397) is in de bijgaande tabel opgenomen; de Slakkenwerkgroep vond daar enkel Jenkins' waterhoren.

Inlagen

Benieuwd naar wat de inlagen hebben te bieden, zijn we van oost naar west een paar 'kuppen' langsgeweest.

De eerste inlaag was die in het verlengde van de Noordlangezweg bij hoeve Mattemburgh. Het is de kleine Wanteskuup 'in' de grotere Westelijke Inlaag, ontstaan bij een aanpassing van de kustlijn in 1980 (fig. 2). Op de slikkige delen langs de inlaagdijk (km-hok 46-402) kropen barnsteenslakken, vermoedelijk de Slanke barnsteenslak *Oxyloma elegans*. Deze landslak uit het moerasmilieu kan brakke condities verdragen (Neckheim, 2013). Het vissen in het ondiepe water en het keren van de daar aanwezige stenen leverden geen waterslakken op. Jaap vond er wel een indicator voor zoetwater: de Waterschorpioen *Nepa cinerea*.

Fig. 2. Wanteskuup. Foto: Petra Sloof.

In de Westelijke Inlaag hebben we even gekeken in het moerassige, oostelijke deel (fig. 3). Een slootje toonde daar een kroossoort; het water was er dus zoet. Verder slakkenonderzoek was daar zinloos.

Een volgende stop, meer westelijk, was bij de inlagen ter weerszijden van de Emelissedijk. De oostelijke kuup, Inlaag van de Oesterput, leverde geen enkele slak op. Teruglopend zag ik een oeverbegroeiing met kleine lisdodde; ook hier dus een indicator van zoet water. Jaap had die soort bij aankomst al genoemd; als ik goed geluisterd had waren we hier meteen

Fig. 3. De Westelijke Inlaag. Foto: Petra Sloof.

al weggegaan. De inlaag westelijk van de Emelissedijk, Gravenhoek, toonde wat oeverbegroeiing betreft evenmin een duidelijk brak karakter, zodat daar geen vispoging is gedaan. Dit gebied ging in 1933 als inlaag verloren, maar werd in 1980 hersteld.

De laatste inlaag die werd bekeken, maar niet bemonsterd, was de Keihoogte – ook uit 1980 – ten noorden van Wissenkerke. Met de Slakkenwerkgroep zijn we er eens geweest en vonden toen Jenkins' waterhoren en Leverbotslak *Galba truncatula* in een beschut deel met waterriet bij de vogelkijkhut. We hebben nu aan de westzijde het gebied vanaf de dijk bekeken en kregen de indruk dat het open water eveneens zoete kenmerken had. Er groeiden zelfs wilgenstruiken nabij het water.

Een geïsoleerde inlaag is die bij Kats/Katshoek (km-hokken 51-397/8). De Slakkenwerkgroep bezocht deze inlaag in 2009 en trof daar geen watermollusken aan.

Later las ik in het Oosterscheldeboek van Wim Wolff en Jankees Post (1979) dat de Noord-Bevelandse kupen merendeels zoet zijn omdat ze op hoog opgeslibde gronden liggen.

Interessant is een in Kuijper (2000) aangehaalde waarneming van de Paardenkuup, noordwestelijk van Colijnsplaat; in 1978 werden daar kenmerkende brakwatersoorten aangetroffen. Het water werd getypeerd als sterk brak, polyhalien. In de reeks van veelal zoete inlagen aan de noordzijde was (is?) dit er dus één met een afwijkend karakter. Het gebied is nu grotendeels als vakantiepark ingericht, met een camping en bungalows. Aan de westzijde ligt een gevarieerd rietmoeras, heel soms met Heen (of Zeebies, *Bolboschoenus maritimus*) als dominante soort. Bij het aanvullende bezoek kon ik wegens de ontoegankelijkheid van dit natuurterrein geen geschikte monsterlocatie bereiken.

De polder

In de atlas van mariene mollusken zijn diverse kilometerhokken met Opgezwollen brakwaterhoren aangegeven voor het polderland; vaak kilometerhokken waarbij ook het Veerse Meer betrokken is. Het verraste ons in de atlas gemarkeerde kilometerhokken aan te treffen in het westen van Noord-Beveland, in een deel met hooggelegen polders en idem drooggevallen platen. We hebben daar geen aandacht aan besteed door onbekendheid met kansrijke plekken.

De Thoornpolder, westelijk van Wissenkerke, heeft bij de Nieuweweg een laaggelegen stuk, waar een watergang ligt. Dit water was duidelijk brak, met talrijk Opgezwollen brakwaterhoren en slechts een enkele Jenkins' waterhoren.

Zuidelijk van Geersdijk zijn twee punten bij gemaal Willem bemonsterd (km-hok 42-397). De verbrede dijksloot/watergang westelijk van het gemaal leverde geen levende slakken op. Bij een punt aan de oostzijde, vlak voor het gemaal, werd vanaf een betonnen oever een enkele Ovale poelslak s.l. opgevist.

Twee gemarkeerde kilometerhokken bij Kortgene en Kats, respectievelijk 46-397 en 51-397, hebben we eerder met de Slakkenwerkgroep bezocht. Omdat dat toen geen duidelijk brakke indicator opleverde, zijn er geen nieuwe pogingen gedaan. Bij Kats leverde een dijkslootje enkel wat Jenkins' waterhorens op.

In het centraal gelegen polderland is het vistuig nauwelijks tevoorschijn gehaald, omdat kansrijke situaties op de kaart ontbraken. Even dachten we aan het Bokkegat ten oosten van Wissenkerke (km-hok 43-401), en een kavel met vochtige ruigte aan de Zuidelijk in het gemarkeerde kilometerhok 44-401. Die twee stukken hebben we bij het rondrijden door Noord-Beveland aangedaan en vanaf de dijk beoordeeld als kansarm. Bij het aanvullende bezoek heb ik het Bokkegat doorkruist en aan de noordzijde een monster genomen, waarbij de vondst van de Ovale poelslak s.l. het verder zoeken naar Basters drijfslak zinloos maakte.

Discussie

Het voorgaande is de weergave van een vluchtig onderzoek naar het voorkomen van brakwatermollusken op Noord-Beveland en vooral naar de doelsoort Basters drijfslak. Onze inspanningen, plus die van de Slakkenwerkgroep, duiden op het ontbreken van de doelsoort op Noord-Beveland; in vijf kilometerhokken werd wel een indicatie voor brak water gevonden.

De atlas van mariene mollusken (De Bruyne et al., 2013) suggereert ruimere mogelijkheden voor brakwatermollusken dan wij kunnen melden. Dat bleek uit de 23 gemarkeerde kilometerhok-

ken met Opgezwollen brakwaterhoren. In hoeverre daarbij buitendijkse waarnemingen in het Veerse Meer betrokken zijn, is niet nagegaan. In de atlas van mariene mollusken zijn voor Noord-Beveland geen waarnemingen van Basters drijfslak opgenomen.

Volgens Kuijper (2000) heeft Noord-Beveland waarschijnlijk weinig geschikte wateren voor brakwatermollusken. Oorzaken zijn de te lage zoutgehalten en te grote wisselingen in zoutgehalte.

Aanvullend onderzoek kan een completer beeld van de brakke wateren op Noord-Beveland geven. Misschien duikt Basters drijfslak dan toch nog op als bewoner van dit voormalige eiland.

Dankwoord

De inventarisatie is in rap tempo uitgevoerd, mede door de praktische hulp van Jaap Woets, waarvoor mijn dank.

Geraadpleegde bronnen:

- BRUYNE, R. DE, S. VAN LEEUWEN, A. GMELIG-MEYLING & R. DAAN (red.) (2013): Schelpdieren van het Nederlandse Noordzeegebied. Ecologische atlas van de mariene weekdieren (Mollusca). – Tirion, Utrecht/ Stichting ANEMOON, Lisse.
- KUIJPER, W. (2000): De weekdieren van de Nederlandse brakwatergebieden (Mollusca). – Nederlandse Faunistische Mededelingen 12: 41-120.
- NECKHEIM, T. (2013): Landslakkengids, versie 13-06-2013. – Waarneming.nl.
- RAAD, H. (2012): Het voorkomen van Basters drijfslak *Heleobia stagnorum* (Gmelin, 1791) op Zuid-Beveland. – Spirula 386: 70-75.
- WOLF, W. & J. POST (1979): Oosterschelde, het leven in en om het water. – Sijthoff, Alphen a/d Rijn.

Adres van de auteur:

hjsraad@kpnmail.nl

Tabel 1: Overzicht van de bezochte brakke wateren op Noord-Beveland en de daar waargenomen Hydrobiidae.

nr.	km-hok	locatie	datum	Ecr.	Hel.	Pot.
1	40-400	watergang Wissenkerke Nieuwe Weg	8-7-2013	3	-	1
2	47-401	kreek Colijnsplaat ValkreekNoordlangeweg	4-7-2013	1	-	3
3	48-401	kreek Colijnsplaat ValkreekNoordlangeweg	4-7-2013	1	-	-
4*	48-401	sloot Colijnsplaat bossloot contact kreek	26-4-2009	1	-	1
5*	48-402	kreek Colijnsplaat Valkreek Havelaarstraat	26-4-2009	1	-	1
6*	48-402	kreek Colijnsplaat Valkreek Westzeedijk	26-4-2009	3	-	1
7*	51-397	sloot Kats Zeedijk contact kreek	20-1-2009	-	-	1
8*	51-397	kreek Katse Kreek Zeedijk	20-1-2009	-	-	3

Opmerkingen:

- Hel. = Basters drijfslak (*Heleobia stagnorum*)
 Ecr. = Opgezwollen brakwaterhoren (*Ecrobia ventrosa*)
 Pot. = Jenkins' waterhoren (*Potamopyrgus antipodarum*)
 1 = weinig
 2 = algemeen
 3 = talrijk
 * = Slakkenwerkgroep KNNV afd. Bevelanden

Overige soorten op vindplaatsen:

- Brakwaterkokkel (*Cerastoderma lamarcki*): 5
 Wadslakje (*Peringia ulvae*): 6